

О.М.Завальнюк*

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО І ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ (1917–1920 рр.)

З'ясовується питання про участь УНТ та його найбільш активних членів у творенні і забезпеченні функціонування українських університетів – важливих осередків національного відродження українства.

Масовий український освітній рух, який яскраво заявив про себе вже у березні 1917 р., мав стратегічну мету, яка полягала у витворенні повноцінної системи національної освіти як важливого засобу підвищення культурного рівня молоді нації, її поступового входження до кола європейських народів. Нова школа повинна була стати відповіддю на прагнення багатьох поколінь українців, їх поводитирів мати ступеневу освіту – від нижчої до вищої. Свій голос за негайну реалізацію зазначеного проекту підняли різні національні організації, що об'єднували передову частину нації, у т.ч. Українське наукове товариство (УНТ), яке постало ще 1907 р.

Уже 21 березня 1917 р. Михайло Грушевський, який поєднував посади голови Української Центральної Ради і голови УНТ, сформулював завдання присутити до українізації не лише нижчої і середньої, а й вищої школи на українській землі. Щоби розвіяти сумніви щодо неможливості здійснити цей намір, він запевняв, що «наукових українських сил є для того досить», і закликав професорів, доцентів і молодших викладачів із числа українців узяти участь у педагогічному з'їзді, на якому збиралися обговорювати, зокрема, питання про залучення науковців-українців до організації вищої школи в Україні («для обдумання самого переведення українізації вищої школи»¹).

Загальні збори УНТ, які відбулися в березні 1917 р., розглянули серед інших і питання про заснування у Києві Українського народного університету². Утім, до самої організації названого закладу на початку революції справи так і не дійшли. Під час I українського з'їзду вчителів, що відбувся 6–7 квітня 1917 р., працювали різні секції, у т.ч. з вищої школи, до якої ввійшли чимало членів УНТ, що взяли участь у педагогічному форумі. Вони разом із професорами-українцями, що представляли київські вищі навчальні заклади, висловилися за необхідність українізації школи й ухвалили «звернутись до професорів та вчителів вищих шкіл України, які володіють українською мовою, із закликом аби зараз же переводити на українську мову або принаймні відкривали паралельні курси на українській мові». Щоб полегшити виконання поставленого завдання, делегати з'їзду вирішили просити Українську Центральну Раду аби та, своєю чергою, звернулася до міністерства освіти Росії і вищих навчальних закладів в Україні із пропозицією посприяти українізації вищої школи. Тій самій меті мала слугувати діяльність секції вищої школи, яку вирішили створити при УНТ. Поділяючи думку М.Грушевського про те, що українські наукові сили «розпорошені і дезорганізовані обставинами старого режиму»³, вирішили звернутися «до українських учительських робітників, що живуть поза території України, предкладаючи їм негайно перенести свої виклади на Україну»⁴.

Отже, з'їзд не розглядав ініційоване УНТ питання про заснування Українського народного університету. Вочевидь, для делегатів від професури воно видавалось набагато складнішим, аніж запровадження у трьох функціонуючих в Україні російських університетах паралельних українських кафедр. До того ж

* Завальнюк Олександр Михайлович – канд. іст. наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

з'їзд закликав українізуватися стихійно, явочним порядком, із наступною санкцією самих навчальних закладів і міністерства освіти Росії, що, на перший погляд, не вимагало значних фінансових витрат. Що ж до окремого українського навчального закладу, хай навіть і народного, тобто неофіційного, недержавного, що не керуватиметься у своїй діяльності чотирирічними навчальними планами класичних університетів і встановленими офіційними документами вимогами до науково-педагогічних кадрів, то розв'язання цього питання, мабуть, негласно було вирішено відкласти до кращих часів, з одного боку, через незрозуміле на той момент ставлення Тимчасового уряду до Української Центральної Ради, а, з іншого, з огляду на підготовку керівниками українського національно-визвольного руху звернення на ім'я петроградської влади про автономію України у складі Росії.

Порівнюючи рішення з'їзду щодо вищої школи із вимогами української делегації (О.Лотоцький, М.Славинський, М.Корчинський, М.Чечель, Т.Гайдар, А.Лобода), яка 17 березня 1917 р. побувала у голови Тимчасового уряду Г.Львова, видно, що вони в основному збігаються⁵. Тож логічним було дочекатись відповіді від петроградських урядовців, а вже потім виставляти наступні українські проблеми, які потребували розв'язання в руслі загальноросійської політики. Щоправда, домагання до уряду, викладені в декларації Петроградського відділення Союзу українських прогресистів (так офіційно назвали пам'ятну записку української делегації голові Тимчасового уряду), не були підкріплені аналогічним зверненням Української Центральної Ради з Києва, що, на думку Української національної ради Петрограда, могло певним чином зашкодити справі⁶. Згодом у програмній статті «Велика хвиля», видрукуваній 7 квітня газетою «Нова рада», М.Грушевський закликав українських політиків відмовитись від тактики дрібних прохань до Тимчасового уряду й поставити українські домагання набагато ширше⁷.

Про утворення у Києві Українського народного університету наголосив у своєму привітанні Українському національному конгресу (6–8 квітня 1917 р.) член УНТ професор Харківського університету М.Сумцов. При цьому він рекомендував відкрити у новому навчальному закладі «декілька професур із українознавства, запросивши [на них] тих молодих вчених, які за останні роки заявили про себе в науковій літературі в розрізі тих чи інших українських досліджень»⁸.

Як свідчать документи ради УНТ, рішення про створення своєї вищої школи, про яку йшлося на I всеукраїнському вчительському з'їзді, було ухвалене лише 26 квітня 1917 р. Про її структуру, навчальні плани, викладацькі кадри нічого не було сказано⁹. Проте відомо, кого керівний орган УНТ направив до складу комісії зі створення Українського народного університету. 15 червня 1917 р. після доповіді І.Фещенка-Чопівського про курси лекцій, які у приміщенні Київського університету св. Володимира влаштувало технічно-агрономічне товариство «Праця», рада УНТ ухвалила делегувати до зазначеної комісії своїх представників – Г.Павлуцького, О.Черняхівського, В.Яковлева та В.Козловську¹⁰.

Допоки тривала робота із вироблення концепції, розв'язання інших питань, пов'язаних зі створенням народного університету у Києві, до справи долучилась активна частина громадян. 14 травня 1917 р. українська фракція виконкому Київської ради солдатських депутатів заклікала українців жертвувати кошти на відкриття українського університету¹¹.

Крім УНТ, своїх представників до «Спільної комісії про улаштування народного університету» направили товариства шкільної освіти, «Праця», «Просвіта». Вони зібралися 19 червня 1917 р. у приміщенні бюро товариства «Праця» (вул. Терещенківська, 13, кімн.27) і визначили осінь як час відкрит-

тя університету. Головував на засіданні член УНТ професор Г.Павлуцький, обов'язки секретаря були покладені на іншого науковця – О.Грушевського. У центрі уваги комісії була дискусія щодо плану майбутнього університету, умов його діяльності та програм викладання, яку розпочав заступник голови товариства «Праця» професор Н.Левинський. Для усунення різних підходів, що виявилися у ході дискусії, обрали спеціальну комісію, якій доручили виробити проект детального плану діяльності Українського народного університету (УНУ) (відповідальний І.Свенціцький) і підготувати відповідну доповідь про завдання нового навчального закладу (доручили О.Грушевському)¹². Більшість присутніх висловилися за збільшення представництва у спільній комісії, прийнявши до неї лекторів вечірніх курсів, заснованих товариством «Праця», а саме І.Свенціцького, О.Грушевського, С.Гаєвського, членів самої «Праці» – професорів Н.Левинського, І.Ганицького, І.Фещенка-Чопівського (усі троє члени УНТ), О.Грушевську. Українське наукове товариство мали представляти професори Г.Павлуцький, О.Черняхівський, а також В.Яковлев і В.Козловська, тобто ті, коло, власне, і делегувала рада УНТ. Від Товариства шкільної освіти членами комісії стали І.Стешенко (член УНТ), П.Холодний, С.Русова, а від «Просвіти» – Рафальський і Більський¹³.

Як свідчать архівні документи, члени УНТ брали участь у роботі різних комісій, які готували відповідні пропозиції, зокрема щодо відкриття факультетів і вироблення під них навчальних планів. Так, до адміністративно-господарської комісії ввійшов І.Фещенко-Чопівський. Сюди ж від УНТ згодом кооптували О.Корчак-Чепурківського і Ткаченка. Історичну комісію очолював Г.Павлуцький. Її членами були, зокрема, приват-доценти Ф.Сушицький та І.Огієнко. До правничої комісії ввійшов також С.Гаєвський. У природничо-технічній комісії працювали І.Ганицький, доцент Ф.Швець. Медичну комісію очолив О.Черняхівський.

Представники Українського наукового товариства були помітні під час засідання комісії, підготовки доручених їм питань. 4 липня 1917 р. під час засідання комісії у розширеному складі відбулася дискусія про характер майбутнього закладу. Зокрема О.Грушевський наполягав, що «народний університет має бути заснований на основі наукових принципів, його завдання – дати загальну освіту і такий план відомостей, який дає університет державний». О.Корчак-Чепурківський піддав сумніву доцільність надати закладові наукового характеру. Коробцов запропонував таку структуру університету: для слабо підготовлених слухачів – підготовчі курси; для тих, хто має необхідні знання, – вищі курси. Присутній на засіданні голова УНТ М.Грушевський підтримав пропозицію свого брата – О.Грушевського. Він, зокрема, наголосив: «Не треба боятися за долю вповні наукового народного університету. Є потреба в такому університеті, український нарід знайде потрібні кошти і знайде потрібне число слухачів. Центральна Рада може допомогти в сій справі грошовою допомогою. Певну перевірку знанням слухачів треба робити, але ліпше не при початку, а потім, під час самих студій. ... [Треба] буде запрошувати слухачів до більш серйозних студій та серйознішого відношення. Народний університет має поширити число української інтелігенції, дати можливість прийому бажаючих набути певну суму знань»¹⁴.

25 липня 1917 р. Г.Павлуцький головував на засіданні комісії, І.Фещенко-Чопівський оприлюднив міркування від природничо-технічної комісії¹⁵.

8 липня М.Грушевський провів спільне засідання секцій УНТ, під час якого було з'ясовано стан українізації вищої школи. Для більш успішного розгортання цього процесу, а також завершення вироблення навчальних планів і програм для Українського народного університету створили відповідні комісії: математичну (Лащенко, Н.Шульгина, М.Кравчук), медичну (О.Черняхівський, С.Черняхівський, О.Корчак-Чепурківський, Квятковський), природничо-

технічну (І.Фещенко-Чопівський, І.Ганицький, Г.Холодний, В.Різниченко, В.Лучицький), юридичну (Ткаченко, А.Яковлев, Б.Кістяківський), історико-філологічну (О.Грушевський, М.Василенко, Г.Павлуцький, А.Лобода)¹⁶. А вже 27 липня комісії прозвітувалися про своє бачення структури УНУ, змісту і тривалості навчання¹⁷.

10–12 серпня 1917 р. відбувся II Всеукраїнський учительський з'їзд. Напередодні нового навчального року делегати висловилися зокрема за те, аби Українська Центральна Рада через генерального секретаря з народної освіти подбала, аби у вищих навчальних закладах України «були заведені виклади курсів на українській мові». Конкретні доручення отримала і секція вищої школи, утворена з числа членів УНТ. Їй у співпраці із УЦР та Генеральним секретаріатом належало розв'язати одне із непростих завдань – роздобути кошти «при приготуванні нових наукових сил для українських викладів», а також «для утворення паралельних кафедр з українськими викладами». По суті, Українське наукове товариство мало стати одним із основних рушіїв процесу творення національної вищої школи на базі російськомовних вищих навчальних закладів. Окремим пунктом з'їзд ухвалив рішення про відкриття восени 1917 р. у Києві Українського народного університету. У зв'язку з цим секції вищої школи УНТ належало розробити «широкий науковий план викладів». Інші питання (виділення приміщень, створення наукової бібліотеки, фінансування діяльності закладу) адресувалися Українській Центральній Раді¹⁸.

За кілька днів після завершення роботи з'їзду, 15 серпня 1917 р., М.Грушевський провів засідання секції вищої школи, де було обговорено питання про українізацію вищих шкіл України, у т.ч. відкриття українознавчих кафедр¹⁹. На жаль, прийнятих рішень, які стосувалися цієї складової проблеми, віднайти в архівосховищах поки що не вдається. Як зазначав пізніше О.Грушевський, вироблення навчальних планів народного університету «йшло в організаційнім гуртку, а потім задля координації праці цього гуртка з науковою діяльністю товариства (УНТ – О.З.) було делеговано представників товариства з відповідних секцій»²⁰. Робота завершилась очікуваним результатом – погоджені навчальні плани і програми були готові до застосування. У вересні 1917 р. завершилося вироблення статуту Українського народного університету у Києві. Заклад складався із трьох факультетів – історико-філологічного (декан Г.Павлуцький), фізико-математичного (Ф.Швець) і правничого (М.Туган-Барановський), а також підготовчого відділення (директор І.Свенціцький).

Комісія у справі організації УНУ не змогла вирішити фінансового питання. Як зазначав очевидець тих подій В.Ігнатієнко, «грошей то не було, уряд російський не давав, і довелося самим подбати про те, щоб потрібні кошти десь добути». 27 серпня 1917 р. із цією метою у Києві організували великий концерт українських творчих сил, який сприяв частковому вирішенню проблеми. Відповідаючи на звернення засновників закладу, різні українські громадські організації, а також кооперативи і кооперативні союзи жертвували певні суми на користь народного університету²¹.

Ректором новопосталого закладу обрали І.Ганицького (в деяких працях стверджується, що його призначили²²). У «Перспекті Народного українського університету» йшлося, що НУН є вищою школою з українською мовою викладання (окремі дисципліни могли викладатися російською). Університет приділяв велике значення українознавству, обслуговував потреби передусім українців, хоча, як стверджувалося у документі, він рівнявся на університети інших народів і тому передбачав «широкий обсяг наукових предметів викладання»²³.

5 жовтня 1917 р. відбулося урочисте відкриття Київського українського народного університету. Члени УНТ прочитали для його слухачів дві змістовні лекції. Так, Ф.Сушицький запропонував аудиторії тему «Принципи українозна-

вства», а І.Огієнко – «Українська культура» (обидві лекції згодом були опубліковані²⁴). Згодом КУНУ став базою для проектування народних університетів в різних містах України – Києві (другий народний університет), Житомирі, Холмі, Одесі, Харкові, Сумах, Херсоні, Черкасах, Умані, Ніжині, Вінниці, Кременчуці, Єлизаветграді²⁵. Наприкінці 1917 р. рада лекторів університету схвалила пропозиції щодо заснування в закладі четвертого факультету – медичного (ініціатива виходила від члена УНТ О.Черняхівського²⁶).

Навесні 1918 р., після повернення органів державної влади до столиці, Українське наукове товариство, за повідомленням преси, узяло участь у виробленні плану відкриття українських державних і народних університетів. У першу чергу мали заснувати 3 держуніверситети (Київ, Кам'янець-Подільський, Катеринослав) і 8 народних університетів (Харків, Суми, Полтава, Кременчук, Черкаси, Житомир, Вінниця і Чернігів). Далі планувалося перетворити Полтавський і Чернігівський народні університети на державні²⁷.

За часів гетьмана П.Скоропадського члени УНТ були представлені у Тимчасовій комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій (голова академік В.Вернадський), яка функціонувала при Міністерстві освіти й мистецтва. До складу комісії входили відомі представники Українського наукового товариства – І.Ганицький, Ф.Сушицький, М.Василенко, А.Лобода, Г.Павлуцький, І.Огієнко, Д.Багалій, Б.Кістяківський, О.Корчак-Чепурківський. За місяць із невеликим роботи комісія розробила й ухвалила два важливих законопроекти – «Про перетворення Київського українського народного університету в Київський державний український університет» і «Про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету», які 5 серпня 1918 р. з невеликими змінами прийняла Рада Міністрів і 17 серпня 1918 р. затвердив гетьман України²⁸.

13 жовтня, незадовго до відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету, рада УНТ затвердила підготовлений А.Кримським текст вітальної адреси вогнищу національної освіти, науки і культури на Поділлі і для участі в урочистостях, які мали відбутися 22 жовтня, обрала делегацію у складі трьох осіб – доктора Галіни, В.Прокоповича і С.Гаєвського²⁹. У тексті привітання зазначалося: «Мало хто може так щиро вітати Кам'янецький університет, як Київське наукове товариство, бо, мабуть, чи не всі професори Кам'янецького університету – вони ж члени самого наукового товариства. ... Це рідна мати вітає свою любу дитину. Рости, дороге дитятко, як юний богатир у казці, не днями, а годинами! Рости, виростай, Україну прославляй, світові нових робітників давай! І суди Боже, щоб якнайшвидше заснувалося коло Кам'янецького університету своє власне, могутнє Українське наукове товариство, яке б виростило своєму старшому братові – Київському та ще другому братові – Львівському свою молоду, дужу руку для спільної праці на користь нашому народові!»³⁰.

Чимало молодих українців, які не мали завершеної гімназійної освіти, не могли стати студентами українських університетів. Тому знову актуалізувалося питання про необхідність мати у столиці народний університет, який би, за словами О.Грушевського, зміг «побільшити кадр нашої свідомої української інтелігенції зі сталими українськими переконаннями і певним українським світоглядом»³¹. 25 серпня 1918 р. рада УНТ, розглянувши прохання культурно-освітньої комісії майбутнього українського народного університету щодо допомоги у створенні закладу, направила на засідання комісії свого представника Д.Антоновича³². 29 (за іншими даними 30) вересня загальні збори товариства вирішили «взяти ініціативну участь у заснуванні Українського народного університету» і вповноважили С.Веселовського представляти УНТ у комісії із заснування в Києві Українського народного університету³³. Згодом представни-

цтво УНТ у комісії зросло – сюди делегували Г.Александровського, П.Зайцева, С.Єфремова, М.Старицьку-Черняхівську, О.Дорошкевича та О.Грушевського³⁴. Утім, з огляду на державно-політичну кризу Української Держави гетьмана П.Скоропадського відкрити потрібний українцям заклад не вдалося.

6 жовтня 1918 р. було відкрито історико-філологічний факультет у Полтаві. Навчальний процес тут забезпечувала частина викладачів, які були членами УНТ. Серед них – Д.Багалій, М.Сумцов, М.Таранущенко (усі – Харківський університет), В.Щербаківський³⁵.

У Київському державному українському університеті, відкритому 6 жовтня 1918 р., до викладацької праці стало чимало представників Українського наукового товариства. Так, на історико-філологічний факультет прийняли Г.Павлуцького, Є.Тимченка, А.Лободу, Ф.Сушицького, О.Грушевського, К.Широцького; на фізико-математичний – І.Ганицького, В.Лучицького, В.Дуб'янського, Ф.Швеця, М.Кравчука, С.Тимошенка; на правничий – Б.Кістяківського, С.Веселовського; на медичний – О.Корчак-Чепурківського, Є.Черняхівського і О.Черняхівського³⁶. У Кам'янець-Подільському державному українському університеті працювали члени УНТ І.Огієнко, М.Драй-Хмара, С.Гаєвський, П.Клименко, П.Клепатський, Л.Білецький та ін.³⁷

Українське наукове товариство не стояло осторонь національно-освітнього процесу й при Директорії УНР. 27 грудня 1918 р. в.о. міністра освіти П.Холодний доповідав на засіданні Ради Народних Міністрів «про штати й утримання особового складу університетів в Україні». Урядовці ухвалили рішення про створення при Міносвіти спеціальної комісії за участю представників Національного союзу, УНТ, Товариства українських економістів, чотирьох міністерств – народної освіти, здоров'я, праці і фінансів, а також державного контролю. Комісію зобов'язали розглянути впродовж 5 днів такі питання: про склад університетської професури і звільнення з роботи «злочинних елементів»; про назву російських університетів в Україні (св.Володимира, Харківського, Новоросійського); про механізм звільнення професури і заміщення вакантних посад; про право Українського наукового товариства обирати нових професорів³⁸. Свої міркування комісії належало передати на засідання уряду 2 січня 1919 р. М.Грушевський доповів раді УНТ про намір української влади вирішити долю російських університетів в УНР. Представляти товариство у зазначеній вище комісії (вона змінила назву на «нараду») доручили Г.Павлуцькому і Д.Антоновичу³⁹.

Архівне джерело зафіксувало участь у «наradі по негайних питаннях, пов'язаних зі становищем російських університетів в Україні» від УНТ Д.Антоновича (Д.Багалій представляв Міністерство народної освіти). На першому засіданні наради, яке відбулося 5 січня 1919 р., він узяв участь у дискусії щодо долі російських університетів, зокрема Київського університету св.Володимира, наголосивши, що останній «в такому стані, як зараз, існувати не може – його треба закрити. Треба відкрити новий університет, скласти для нього кошторис»⁴⁰. Д.Багалій категорично заперечив своєму колезі, уважаючи, що шлях, запропонований Д.Антоновичем, нераціональний. «Треба йти шляхом державного будівництва, на зразок Європи, – наголосив він. – Не можна руба вирішувати такого складного питання. Його треба розбити на два і можна вирішувати окремо. Питання грошове (заборгованість по зарплаті персоналу університету – О.З.) негайне»⁴¹.

Позиція більш авторитетного науковця не вплинула на думку Д.Антоновича. Він продовжував наполягати на своєму плані, підкреслюючи, що вимагає, аби в українській державі існували лише українські університети. Російські університетські заклади, на його думку, слід обов'язково закрити, оскільки під час національного відродження не можна цілком покластися на їх професуру, і особливо це стосувалося університету св.Володимира. Водночас він уважав за

доцільне зберегти в Україні російську спеціальну вищу школу. Утім, для цього слід було «подумати і знайти шлях»⁴².

Наступного дня ані Д.Багалій, ані Д.Антонович на нараду не з'явилися. Що стосується Дмитра Антоновича, то він, очевидно, готувався до від'їзду за кордон на чолі однієї з українських дипломатичних місій. Напередодні він ознайомився із проектом рішення наради з дорученого питання, підготовленим представником Національного союзу Д.Левицьким: 1) у весняному семестрі 1918–1919 навчального року російські університети в Україні, інші вищі школи перетворити на українські; 2) звільнити з роботи в зазначених університетах професорсько-викладацький склад; Міністерству народної освіти в порозумінні з Українською академією наук сформувати нову професуру для реформованих вищих шкіл; 3) нові професорські колегії сформувати як з українських, так і тих російських професорів, які дадуть згоду викладати в українських університетах і за 2 роки вивчать українську мову⁴³.

Своє ставлення до запропонованого проекту рішення Д.Антонович виклав у записці, яку головуєчій наради П.Холодний зачитав 6 січня 1919 р.: «Підтримуючи у цілому проект Національного союзу, – ішлося у документі, – я, представник наукового товариства в Києві, маю додати. ... Справа університету св.Володимира має бути відділеною від інших вищих російських закладів [і] розв'язаною в той спосіб, що перед початком весняного півріччя 1919 р. університет св.Володимира має бути зачинено, а все майно, рухоме і нерухоме, передано Українському державному університетові»⁴⁴.

Чи прислухалися учасники наради до міркувань представника УНТ наразі невідомо. Власне, як і досі нез'ясованим залишається питання, чи погоджував Д.Антонович свої пропозиції із керівництвом товариства. Достеменно відомо, що нарада не ухвалила жодного рішення і таким чином не виконала доручення уряду. Освітній діяч тих часів С.Постернак, який по свіжих слідах відтворював ситуацію, що склалася в Україні з російськими університетами в перший місяць періоду Директорії УНР, зазначав, що на тій нараді лише «було порушено питання про закриття всіх російських університетів як таких і відкриття натомість нових українських [університетів]»⁴⁵.

Це ж питання позапланово розглядали на засіданні Ради Народних Міністрів УНР 21 січня 1919 р. Тоді міністр народної освіти І.Огієнко доповідав про необхідність асигнувати 87,5 тис. крб на ремонт будівлі університету св.Володимира. Опублікований протокол засідання, на жаль, не дає змоги з'ясувати перебіг обговорення питання. Швидше за все, міністр доповів і про роботу наради щодо становища російських університетів, бо погодившись профінансувати ремонтні роботи члени уряду несподівано доручили І.Огієнкові «виробити законопроект про перетворення університету св.Володимира в український державний університет»⁴⁶.

Питання, яке могло набути великого розголосу, І.Огієнко не наважився вирішувати одноосібно чи кулуарно. Беручи до уваги досвід гетьманського міністра освіти і мистецтва М.Василенка, він 24 січня 1919 р. розпорядився створити при очолюваному ним міністерстві Комісію по справах щодо вищих шкіл та наукових інституцій, в якій були представлені 26 осіб від 13 різних структур (квота Українського наукового товариства становила 7 осіб, відтак членами комісії стали М.Грушевський, Ф.Сушицький, І.Ганицький, Г.Павлуцький, О.Корчак-Чепурківський, Б.Кістяківський та І.Фещенко-Чопівський⁴⁷). Утім, через державно-політичну кризу УНР комісія встигла провести всього одне, організаційне, засідання.

Велику роботу із розбудови національної університетської освіти у 1919 р. провів І.Огієнко. Він приділяв велику увагу розвитку Кам'янець-Подільського державного українського університету (КПДУУ з лютого по серпень 1919 р.

перебував під радянським контролем). Уже 5 лютого у Вінниці І.Огієнко видав наказ, за яким КПДУУ у тимчасове користування передавалася садиба колишньої двокласної церковно-парафіяльної школи зі всіма будівлями і майном; затвердив «Тимчасові умови для вступу до Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів», пішов назустріч студентській молоді і дозволив бажаючим здобувати вищу освіту в українських університетах не за 4, а за 3 роки, зменшив розмір плати за право навчання на 30%, розпорядився здешевити обіди у студентській їдальні КПДУУ за рахунок дотації із земських коштів⁴⁸.

Того ж дня, 5 лютого 1919 р., І.Огієнко взяв участь у засіданні Ради Народних Міністрів і обґрунтував необхідність заснувати при Кам'янець-Подільському університеті друкарню. Уряд ухвалив рішення видати на початкові роботи з її обладнання 200 тис. крб. 6 лютого 1919 р. після ґрунтовної доповіді І.Огієнка РНМ УНР прийняла закон «Про заснування від 1-го лютого 1919 року в усіх вищих школах Української Народної Республіки лектури української мови як обов'язкового предмету для всіх факультетів і відділів денної вищої школи».

Наприкінці перебування у Вінниці міністр освіти вніс до уряду законопроект (і пояснювальну записку до нього) «Про право Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів проводити іспити на ступені магістра та доктора», що мав на меті забезпечити кращі умови підготовки українських науковців для національної вищої школи, в яких відчувалася гостра потреба. 30 березня 1919 р. з подачі І.Огієнка РНМ УНР ухвалила «Закон про пільги для приват-доцентів Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів в отриманні наукового ступеня магістра», а 6 і 12 квітня – закони про відкриття з 1 квітня 1919 р. у структурі КПДУУ відповідно сільськогосподарського і правничого факультетів⁴⁹.

Як головноуповноважений уряду УНР І.Огієнко з листопада 1919 р. по квітень 1920 р. забезпечив для КПДУУ вироблення проекту нових штатів, де передбачалися вищі посадові оклади академічному, допоміжному і технічному персоналам, а також урядові рішення про асигнування 125 млн крб на утримання професури, працівників та придбання у власність закладу двох будинків і фінансування роботи університетських комісій зі складання історичного словника української мови та вироблення правничої термінології. Було виділено 2 млн 200 тис. крб на стипендії 200 незаможним студентам, 300 тис. крб – на відновлення роботи студентської їдальні, 3,5 млн крб – на утримання зразкового городу сільськогосподарського факультету, 2 млн крб – на видання наукових записок і курсів лекцій професорів, а також чималу суму на придбання літератури для бібліотеки⁵⁰.

Поразка Української революції 1917–1920 рр. негативно позначилася на долі українських університетів, які нова влада скасувала. Утім, праця професури, яка брала активну участь у формуванні української інтелігенції, зусилля членів УНТ, спрямовані на розвиток української науки і вищої школи залишили глибокий слід як у свідомості тисяч молодих людей, так і в історії національного відродження України у революційну добу.

Таким чином, Українське наукове товариство та його найбільш активні члени стали одним із дієвих чинників формування, функціонування і розвитку національної університетської системи освіти у 1917–1920 рр. Результатом їхньої праці стала поява спочатку Українського народного університету в Києві, а згодом – двох українських державних університетів, історико-філологічного факультету в Полтаві. У навчально-виховному процесі новопосталих закладів особливо помітною була діяльність членів УНТ, що заслуговує на схвальні оцінки. Як і праця двох міністрів освіти – М.Василенка та І.Огієнка, які зробили вагомий внесок в юридичне оформлення, організацію і розвій національних

вищих навчальних закладів, перших осередків формування національно-свідомої і патріотичної української інтелігенції – потужного рушія національного відродження.

¹ *Грушевський М.* [Звернення] До українців-професорів і преподавателів вищих шкіл» [21 березня 1917 р.] // Твори у 50 т. – Т.4. – Кн.І. – Л., 2007. – С.5.

² *Онопрієнко В., Щербань Т.* Українське наукове товариство: Вклад у національну культуру // Вісник Академії наук Української РСР. – 1990. – №11. – С.70; *Онопрієнко В., Реснт О., Щербань Т.* Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. – К., 1998. – С.78; *Щербань Т.О.* Фундатори Українського наукового товариства. – К., 1992. – С.24.

³ *Грушевський М.* Вказ. праця. – С.5.

⁴ Див.: *Соловей Д.* Втрата орієнтиру: українська інтелігенція у визвольних змаганнях. – К., 1998. – С.17.

⁵ Див.: Український національно-визвольний рух: Березень – листопад 1917 року: Док. і мат. – К., 2003. – С.59.

⁶ Там само. – С.177–178.

⁷ *Грушевський М.* Велика хвиля // Твори у 50 т. – Т.4. – Кн.І. – С.7.

⁸ Див.: Український національно-визвольний рух... – С.197.

⁹ Див.: Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. – Інститут рукопису (далі – НБУ ім. В.І.Вернадського. – IP). – Ф.Х. – Спр.32919. – Арк.87.

¹⁰ Державний архів міста Києва (далі – ДАМК). – Ф.Р.936. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.2 зв., 4; *Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я.* М.С.Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. – К., 1996. – С.82.

¹¹ *Ігнатієнко В.* Про Київський український народний університет // Громада: Громадсько-кооперативний і літературний народний журнал. – 1919. – 28 лютого. – №4–5. – С.7.

¹² ДАМК. – Ф.Р.936. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.5зв., 6.

¹³ Там само. – Арк.8.

¹⁴ Там само. – Спр.6. – Арк.3–3зв.

¹⁵ Там само. – Спр.1. – Арк.18.

¹⁶ Там само. – Арк.90; *Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я.* Вказ. праця. – С.84.

¹⁷ *Ігнатієнко В.* Вказ. праця. – С.7.

¹⁸ Вільна українська школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1917. – Ч.І: вересень. – С.3.

¹⁹ *Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я.* Вказ. праця. – С.86.

²⁰ *Грушевський О.* Українське наукове товариство в Києві та Історична секція при Всеукраїнській академії наук в рр. 1914–1923 // Україна: науковий трьохмісячник українознавства. – К., 1924. – Кн.4. – С.184.

²¹ *Ігнатієнко В.* Вказ. праця. – С.7.

²² Див.: *Щербань Т.В.* Вказ. праця. – С.29.

²³ *Ганицький І.М.* Проспект Народного українського університету // Університетські вісті (Київ). – 1917. – №1. – С.11.

²⁴ *Сушицький Ф.П.* Принципи українознавства // Вільна українська школа. – 1917. – №2: жовтень. – С.83–88; *Огієнко І.* Українська культура: академічна промова на одкритті Українського народного університету у Києві. – К., 1917. – 31 с.

²⁵ ДАМК. – Ф.Р.936. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.6зв.

²⁶ *Щербань Т.О.* Вказ. праця. – С.30.

²⁷ Державні й народні університети // Поділля. – 1918. – 2 квітня (20 березня). – Ч.17. – С.2.

²⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.329. – Арк.3; Державний вістник. – 1918. – 29 серпня. – №41. – С.2–3.

²⁹ НБУ ім. В.І.Вернадського. – IP. – Ф.Х. – Спр.32919. – Арк.104.

³⁰ Там само. – Спр.32283. – Арк.39.

³¹ *Грушевський О.* Український народний університет // Шлях: вістник літератури, мистецтва та громадського життя. – 1918. – Ч.2: лютий. – С.55.

³² НБУ ім. В.І.Вернадського. – IP. – Спр.32919. – Арк.14.

³³ Там само. – Арк.15.

³⁴ Щербань Т.О. Вказ. праця. – С.30–31.

³⁵ Щербаківський В. Український університет у Полтаві: Спогади. – Полтава, 1994. – С.11–12.

³⁶ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.336. – Арк.58–61; Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917–1920 рр.) // Укр. іст. журн. – 1993. – №7-8. – С.33–34.

³⁷ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.2. – Спр.6. – Арк.130–130зв.

³⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док і мат.: У 2 т., 3 ч. – Т.1. – К., 2006. – С.124.

³⁹ НБУ ім. В.І.Вернадського. – IP. – Ф.Х. – Спр.32919. – Арк.106зв.

⁴⁰ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.137. – Арк.5.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. – Арк.6.

⁴³ Там само. – Арк.10.

⁴⁴ Там само. – Арк.9зв.

⁴⁵ Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. – К., 1920. – С.76.

⁴⁶ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1918 – листопад 1920 рр. – Т.1. – С.204.

⁴⁷ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.173. – Арк.15–15зв.

⁴⁸ Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С.72.

⁴⁹ Там само. – С.72–73.

⁵⁰ Там само. – С.74–78.

The article reveals the items on UNC (Ukrainian National Community) participation, its active members in creating and providing the functioning of Ukrainian national universities-sufficient centers of reviving the Ukrainian in 1917–1920.